

Kentleşme ve Normatif Çöküş: Enformelleşme ve İlegaliteye Kayışın Toplumsal Temeli

Ömer AYTAÇ¹

Özet

Kentsel dinamiklerdeki değişim ve göçle bünyeleri genişleyen mega kentler, sadece iktisadi, yönetsel anlamda değil sosyal ve kültürel değer sistemleri itibariyle de büyük bir sarsıntı içine girerler. Bu sayede kentsel kültür, kaotik ve düzensiz bir boyut kazanır. Özellikle sorunlu kentleşme süreçleri, kentsel yaşamın tümüne sirayet eden normatif çöküş ve enformel kültürel kalıplar üretir. Bunun bir sonucu olarak kent ilişkilerinde illegalite ve kriminal görünümeler yükselişer geçer. Bu makalede, Türkiye kentleri özelinde kentleşme ile birlikte yaşanan normatif çözölüş ve enformaliteye yönelişin izi sürölümekte, farklı bağlamalarda konu betimsel olarak irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: kent, kentleşme, normatif çöküş, sosyal düzensizlik, enformelleşme

Giriş

Kent nüfusunun artışı, mega kentlerin ortaya çıkışı ve kentleşmenin kuralsız, denetim dışı bir seyir izlemesine bağlı olarak, kent ilişkilerinde bir takım çarpık ilişki ağları oluşur, zamanla kentsel yaşam/kültür üzerinde genişleme ve çatallanma etkisi yaratarak kentsel yaşamı, denge sorunları, kaos ve anomik ilişki düzeneklerine mahkum eder. Göçlerin yedeğinde oluşan bu sosyal doku, kuşkusuz, içinde farklı kültürel tarzlar, alışkanlıklar, değer ölçüleri, yaşam biçimleri vs. yi barındırır, bu

1 Prof.Dr., Fırat Üniversitesi, İSBF, Sosyoloji Bölümü, oaytac75@hotmail.com

durum kimi zaman, karmaşa, normdan sapma, endişe, kaygı ve depresif dışavurumlara zemin hazırlar. Göç, yerleşik dengeleri sarsmakla kalmaz, aynı zamanda, yeni gelenlerin dikkate alacakları standartları da aşındırır, normlara bağlılığı azaltır, değer ve yasaları gözden düşürerek kuraldışılığı genel geçer bir davranış kalıbı haline getirir. Yeni gelenler artık bu kültürel/sosyal havayı teneffüs ederler, bunun üzerinden sosyalleşir ve gündelik yaşamlarını söz konusu hakim havaya uygun inşa ederler. Bu bir bakıma, toplumun ya da toplumsalın hatalı standartlara irca olunması, kaotik ve anomik havanın merkezileşmesi ve her türlü resmi/formel alanı dönüştürmesi gerçeğine de tekabül eder.

Kentleşme süreci, bilindiği üzere, çok yönlü olarak toplumsal dengeleri yeniden kurar, göç ve kentleşmeye bağlı olarak sosyal sermaye unsurlarında zayıflama görülür, bu da, kentlerin istikrarlı ve kararlı işleyim düzeneklerini derinden sarsar. Bir yandan kentin anonim ve kozmopolit sosyal dokusu, diğer yandan kente yeni gelenlerin kente taşıdıkları yabancı ve ayrıksı kültürel değerler, kentin kimliğini ve kültürel/sosyal yaşantısını olabildiğine parçalı ve çatışkan kılar. Bu sayede, kentteki insan ilişkileri, komşuluk, akrabalık, dostluk ve arkadaşlık bağları değişmeye başlar; iğreti ve soğuk bir hal alır, dahası güven, içtenlik, sadakat ve ötekine saygı ortadan kalkar. Bu süreçte, gelipgeçicilik, bir yere/zamana ait olmama, kalıcı ilişkiler kuramama, sorumluluk ve özgeci davranışlar yitip gider. Bunun bir sonucu olarak, kentsel yaşam üzerindeki formel denetim kaybolur, sapıcı tavırlar çoğalır, zamanla, genel geçer davranış halini alır. Aile, akraba, din, yurttaşlık vb. denetim kurumlarının işlevselliği azaldıkça da, illegalite kent ilişkilerini çerçeveleyen, onu yeniden üreten bir boyut kazanmış olur.

Bu yönüyle bakıldığında, kentlerin kenar/kıyı bölgeleri, gecekondu mahalleleri, mekânsal ayrışım bölgeleri (yoksul, dışlanmış) vs. söz konusu enformel yaşam pratiklerinin yaygınlaştığı, görünür hale geldiği yerler olarak belirirler. Bir bakıma buralar, tekin olmayan mahaller, alt/marjinal, damgalanmış yöreler olarak gözüktürler. Şiddet/suç patlamaları ile karakterize olan bu bölgeler, aynı zamanda, kentlerin yeni ve tehdit edici rizikolu mahallerini oluştururlar. Bu mahaller, disorganize yaşamı

üretici yanlarıyla tehlikeli sınıfları imleyen mekânlar olarak algılanmaktan da kurtulamazlar. Buradaki kaotik ve düzensiz yaşam kültürü, büyük ölçüde sosyal denetim rejiminden yoksun bulunduğundan her zaman için kriminaliteye açıklığı içinde barındırır. Kimi araştırmacılar (bkz. Bayat ve Denis, 2011:25), kentlerin aldığı bu yeni durumu “enformel şehirler” olarak niteler. İş ilişkileri, gündelik hayat, bürokrasi ve siyasal ilişkiler enformelliğinhakimiyeti altına girer

Bu makalede, kentleşmeye paralel şekilde beliren sosyal/kültürel altüst oluşların kentin dokusunda meydana getirdiği normatif çöküşe ve bunun kriminaliteyle olan ilişkisine değinilmektedir. Büyük ölçüde kırsal göçle büyüyen kentlerdeki sorunların çözülememesinin, dahası kronik hale gelmesinin beraberinde her türlü sosyal düzensizliğe kapı araladığı, dengesini yitirmiş kent dokusuyla yüzleşmeyi kaçınılmaz kıldığı dile getirilmekte ve soruna betimsel ve makro açıdan bakılmaktadır.

Kentleşme: Sosyal Örüntülerin Zayıflaması, Enformelin Yükselişi

Durkheim, toplumsal değişimin hızlı olduğu dönemlerde toplumdaki normatif düzenin zayıfladığı ve anomik bir durumun ortaya çıktığını savunur. Merton da benzer şekilde anomi ya da gerilim teorisini bu tema üzerine kurar. Durkheim’den farklı olarak Mertonanomiye, toplumdaki sosyal yapı ve kültür arasındaki varsayılan dengenin bozulması ya da entegre olmaması hali olarak tanımlar. Kültür toplumda herkes tarafından kabul gören amaçları, sosyal yapı ise, bu amaçlara ulaşmak için herkes tarafından benimsenen ya da desteklenen yolları veya araçları yansıtır. Eğer araçlar amaçların önüne geçerse o zaman toplumda anomi yaşanır (Ünal, 2008:331-332).

Kentleşme süreci, bir bakıma toplumsal yapı ile kültür arasındaki mesafenin açıldığı köklü altüst olma süreçlerine karşılık gelir. Hızlı ve yoğun göç, uyum, adaptasyon sorunları, barınak, iş, gelir, sağlık, eğitim, güvenlik vb. çoklu yeni sorunlar, değer ve norm sistemlerinde bozulma, yer yer göçme ve zayıflamalara sebep olur. Durkheim’in altını

çizdiği anomik durum², hızlı göç alan tüm kentsel birimlerde şu ya da bu şekilde görülür. Bu süreci kimi kentler yüksek hasarla kimileri de düşük zayıfla kapatır. Ancak, şu bir gerçektir ki, hızlı ve yoğun göçün kent dengelerini bozması sonucu normatif ölçülerde çatlama, anomi ve yüksek bir gerilim yaşanır. Bu süreç, aynı zamanda, kentsel yarılmalara, şizofrenik kent dokusuna ve paranoid kentli kişilik temsillerine yüksek oranda açıklık gösterir.

Bilindiği üzere, Türkiye özellikle 1950’li yıllardan itibaren hızlı ve kesif bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Kırsal kesimde yaşanan nüfus patlaması, toprağın bölünmesi/küçülmesi, işsizlik, yoksulluk, eğitim ve sağlık gereksinmesi vs. geniş kitleleri kentlere savurmuştur. Siyasal düzlemde yaşanan değişimler, örneğin, çok partili siyasal sisteme geçiş, liberal ekonomi politikalarının devreye sokulması, ülkenin dışa açılması, Batı bloğu ile yakınlaşmalar vs. kentleşme üzerinde hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Sanayileşme ve buna dayalı kentsel mobilizasyonlar ve kırsal bölgelerden kentlere olan göçler sayesinde toplumsal yapıda radikal değişimler yaşanmış, dahası, kırsal toplumsal yapı/kültür, zaman içinde hızlanan göçlerle sosyal mobilitesi güçlü kentsel bir toplumsal dokuya yerini bırakmıştır.

Zaman içinde kentlere yapılan yatırımlar, bürokratik, eğitimsel ve sağlık imkânlarında artışlar, istihdam olanaklarının yükselmesi ve de farklı sektörlerde değişik türden fırsatların artmasıyla kentler doğal olarak cazibe merkezi haline gelmiş, kırsal kesimden kentlere, kentlerden büyük kentlere olan göçler üzerinde kışkırtıcı bir etki yaratmıştır. Kente gelenler, zamanla, eş-dost ve akrabalarını da kente getirmenin çabası içinde olmuş, bu sayede, kentlerin kenarlarında yeni gelenlerin

- 2 Durkheim, anomi'nin hızlı sanayileşme ve kentleşme deneyimi yaşayan tüm kentlerde kendisini çarpıcı şekilde gösterebildiğini ileri sürer. Ona göre, ondokuzuncu yüzyılda köylerindeki geleneksel köklerini, ailelerini ve arkadaşlarını, parlak ışıklı ve yüksek ücretli yeni sanayi kentlerine gidebilmek için terk eden çoğu insanın yaşadıkları karşısında gözleri açıldı, kendilerini soyutlanmış ve yalnızlık duygusu içinde buldular. Bu durum, oldukça önemli boyutlarda bir sosyal düzensizlik potansiyeli yarattı; bu kaos potansiyeli söz konusu dönemde çoğu Avrupa kentlerinde yığınların ölçsüz/çılgin yaşantılarında, davranış kalıplarında kolayca görülebiliyordu (bkz. Slattery, 2007:35, Elliott, 2016).

oluşturdukları mahallelerin sayısı artmaya başlamıştır. Böylelikle, kentlere, kent dokusuna aykırı mahiyette yeni yerleşme yerleri eklenmiş, gecekondu mantar gibi bitmeye başlamış, kentler, mekânsal olarak parçalı ve tezat görünümlerin çatıştığı mekânsal yarıma sürecinin göstereni haline gelmişlerdir. Kente gelen işsiz, yoksul, eğitimsiz, mesleksiz kitleler, yeni sorunlarla karşılaşırken, bu sayede kentlerin de yerleşik/istikrarlı düzenleri bundan zarar görmeye başlamıştır. Kent, yeni gelenlerin taleplerini karşılayamadığı gibi, kentsel dokuya ters uygulama ve hareketlerle de baş etmekte zorlanır olmuştur.

Gecekondu çöğaldıkça ve kentlerin çevresinden merkezine doğru yayıldıkça, sadece göze çarpan tezatlık, mekân ya da mimari karmaşa değildir, aynı zamanda kentin içinde farklı, aykırı, kuraldışı, normatif olmayan tutum ve tavırlar da daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Kır kökenli yeni kentliler, kentte yitip gitmemek adına, ortak yanlarını çoğaltıcı, dayanışmacı-solidarist ilişki ağları inşa ederek, kökene dayalı ilişki matrisleri oluşturarak, gelenekçi, dinsel, etnik, cemaatçi, klan türü ilksel bağlara dayalı aidiyet çeperleri üzerinden kente, kentsel hegemoniye, kent soylu yapılara karşı, varoluşsal bir direniş zemini oluşturmuşlardır. Bu bölgelerde yaşayanlar, kentle entegrasyon için gerekli koşullara ilk etapta sahip olmadıklarından, uyumları, adaptasyonları da güç olmuştur. İşleri, meslekleri ve de sermayeleri olmadığından kentle iktisadi anlamda bütünleşemedikleri gibi, yaptıkları marjinal işler, onları ancak gecekondu muhitlerinde tutabilmiş, kentin içlerine, merkezine doğru sızmalarına imkan tanımamıştır. Böylelikle, kentle iktisadi anlamda bütünleşemeyenler, sosyal/kültürel olarak entegrasyon imkânını da kaybetmişlerdir. Çünkü iktisadi yetersizlik, onları kentin kültürel kurumları ile temas etmekten alıkoyar, kentteki alışveriş merkezlerine, lokantalara, eğlence yerlerine, sinemalara, tiyatrolara gitmelerini, kentin seçkin/gösterişli muhitlerinde görünme imkânlarını kısıtlar. Zira İstanbul'a uzun yıllar önce gelmelerine rağmen, kentin lüks semtlerini, boğazını, seçkin mekânlarını görmeyen göçmenlerin sayısı az değildir. Bu durum, her şeyden önce, yaşadıkları kentle bütünleşemeyen, kentle ilişkisi sorunlu geniş bir kesimin varlığını ortaya koyar. Bu durum, onları, büyük bir kentte değil, sanki de kendi köylerinde, kasabalarında

yaşıyormuş gibi bir hisse kapılmalarına, eski tutum ve davranışlarını korumaya, kentin içine, kurumlarına, mekanlarına, egemen ilişki ağlarına dahil olmadan hayatlarını sürdürmeye iter. Bu, aynı zamanda, onların yaşadıkları yabancılık, ayrıksılık, marjinalite duygularının daha bir pekişmesine, mekânsal ya da iktisadi olarak kenarda kalmanın beraberinde getirdiği hususiyetleri içselleştirmelerine neden olur.

Kentin kıyısında olmak, kapalı, yoksul, damgalanmış mahallerde yaşamak, kentten izolasyonu hızlandırıcı bir tesire sahip olduğu gibi, kentin içinde farklılık/aykırılık temelli melez kültürel alışmaların vücut bulmasına da zemin hazırlar. Buralar, kırsal katı sosyal kontrolden uzaklaşmanın sağladığı görece özgür havada, kırsal ölçülerin bozulduğu, kentli duyurgaların ve pratiklerin taklit edildiği, dahası, kentliliğin kırsal zihniyet örüntüleri üzerinden algılandığı, tipik bir yeni kentli kültürle, (“kentli köylü” (Gans, 1962), tanışmalarına neden olur. Bunu müzikte, eğlence gösterimlerinde, giyim/kuşamda, gündelik hayat temsillerinde, bürokratik kurumlarla ilişkilerde, siyasal etkinliklerde bariz bir şekilde görebilmek mümkündür. Aslında bu kültürel temsiller/görüngüler, en yalın anlamıyla, melez/hibrit bir kültürün ki maçoçluk, magandalık, zontalık vb. ara kişilik tiplerinde de görebildiğimiz aktörlerin kentteki yeni oluşmakta olan kültürün çarpıcı, ele avuca gelmez temsilcileri olarak görünmelerini sağlar. Gecekondu muhitlerinde ve buradan kentin geneline yayılan temsillerde, kırsallığın Türkiye koşullarında kentler üzerinden yeniden ve farklı bir dalga boyu halinde yayılmakta olduğu çarpıcı bir şekilde görülür. Bu durumu daha geniş bir yelpazede okumaya çalıştığımızda, sadece yerleşim yerleri özelinde değil, tüm toplumsal, politik, iktisadi, kültürel alanlarda kırsal-kentsel geçirgenliğin yeni türevleriyle karşılaşmak olağan bir durum, hatta bozulan-deforme olan köylülüğün yıkıcı şekilde kentsoylu kültürü teslim almaya çalıştığı bir vakiadır.

Gecekondulaşmanın yanı sıra, gecekondu muhitlerde mantar gibi biten kahvehaneler, eğlence yerleri, hemşehri gruplaşmaları, dernekleşmeleri vs. de söz konusu kökene dayalı sosyal kimliğin büyük kentlerde muhafazasını kolaylaştırıyor. Böylelikle, kentlere göç ve göçmenler

sayesinde yeni bir kültürel yüzey eklenmiş oluyor; melez kent kültürü ya da ara/geçişli kültür, günümüz kentlerinin hakim özelliği haline geliyor. Bu kültürel form, gitgide kente ağırlığını koyuyor, bu sayede kentler, fiziki/teknik özellikleri artmış gözüksede, değer ve yaşama formları itibariyle kırsallığı baskın olan, iktisadi/ kültürel yaşamı da büsbütün etkisine alan kültürel bir örtü altına giriyorlar.

Böylelikle, büyük kentler, göçler sayesinde yeni ve devasa sorunlarla tanışıyor; yoksulluk, işsizlik, mekânsal ayrışma, suç, şiddet, ahlaki ya da normatif çözülme halleri kentleri yaşanmaz, daha doğrusu tehlikeli mahaller haline getiriyor. Özellikle işsizlik ve yoksulluktaki artış, kentin üstünü örten kara bir bulut gibi, tüm yaşamsal süreçlere nüfuz ediyor, hayatın tüm dinamiklerini negatife çeviriyor. “Her işi yaparım...” diyen ama hiçbir işi doğru dürüst yapamayan insanların sayısı arttıkça, kent ekonomisinin işlerliği ve rantabl çalışması da mümkün olmuyor, kent giderek enforme kayıyor, kayıtdışı, kontrol dışı kaçak ya da fason iş ve üretim alanları yaygınlaşıyor, bu da yeni istismar ve sömürü ilişkilerinin kurulması gibi bir tehlikeye kapı aralıyor. Yine, artan gecekondulaşma sayesinde, kentler sağlıksız yerleşmelere, varoş diye anılan tehlikeli mahallere dönüşüyor, burada neşet eden kültürel form, kendi kurumsal yapılarını, insan karakterlerini ve ilişki biçimlerini de üretmiş oluyor.

Klientalizm: Hemşehricilik ve Himayeci Ağlar

Kentin anomik ve disorganize yapısını besleyen, kent ilişkilerinin enformel inşasında büyük pay sahibi olan etkenlerden biri de, hemşehriciliktir. Kırsal göçle birlikte Türkiye kentlerinde kökene dayalı bir ilişki formu olarak hemşehricilik önemli fonksiyon görür, yeni gelenlerin kentsel bünyeye entegre olma ve kentli topluma uyum/adapte olmalarını kolaylaştırır. Hemşehri gruplaşmaları, dernekler ve sosyal ilişki ağları, aynı toprak, yöre, köy, şehir vs. gibi kökene dayalı ortak aidiyetler üzerinden kentte var olmanın aracı kurumları arasındadırlar. Türkiye kentleşmesi üzerinde, hemşehriciliğe dayalı himayeci ilişkiler ve bunlara dayalı yaşam stratejileri büyük ağırlığa sahiptir.

Hemşehri dernekleri kentleşme sürecinde iki farklı fonksiyon icra ederler. Birincisi, yeni kentlileri kente adapte etmede, dayanışmacı ilişkiler içine girmede pozitif bir fonksiyon icra ederler. İkincisi ise, rasyonel ve yasal ilişki biçimleri ve ağları yerine enformel ve klientalist eğilimleri kökleştirici yanlarıyla negatif bir işlev görürler. Hemşehri derneklerinin kentleşme sürecinde oynadığı pozitif rollere bakıldığında kimi noktaların altını çizmekte yarar bulunmaktadır:

Bilindiği üzere Türkiye kentleri, iç göçe bağlı olarak büyük ölçüde yeni göçmen gruplara açıklık gösteriyor, hatta pek çok kent, göçler sayesinde mega kente, metropole dönüşüyor. Yeni gelenler kentte ayakta kalmak, varlıklarını korumak adına formel dayanaklara sahip olmadıkları durumlarda, enformel arketiplere yaslanma ihtiyacı duyuyorlar. Bunlar arasında hemşehricilik müessesesi başta gelir. Hemşehri ilişki ağları, ülkemiz kentlerinde kente tutunmanın, kentte yitip gitmekten korunmanın en etkin yolu olarak belirir. Hemşehricilik sayesinde, kökene dayalı duyarlılıklar yeniden inşa olur, yeni aracı kurumlar/mekânlar (hemşehri dernekleri) ve kentsel rasyonalliteyle uyuşmayan yeni sosyal ilişki ağları ortaya çıkar.

50 yılı aşkın hızlı kentleşme sürecinin üzerinden bakıldığında, kentlerimizde zamanla önemi azalacak gibi görülen hemşehri ağ ilişkilerinin bugün de önemini ve gücünü koruduğu görülüyor. Hemşehrilik, doğal olarak hemşehri gruplaşması şeklinde kendisini gösterir ve sınıfsal formlardan ve bunlara dayalı kimliklerden de kendisini ayırır. Hemşehrilik ilişkisi; aynı topraktan, köyden, kasabadan, vilayetten hatta bölgeden olanların kendi aralarında oluşturdukları yakın bağlar, ortak hissiyatlar, ortak eylem ve dayanışma içine girmeyi tanımlar. Farklı toplumsal kökene sahip olanların kentlerde kendi ortak aidiyet kümelerini tesis etmeleri, çoğu zaman, *yerleşim yeri* üzerinden gerçekleşir; aynı/yakın yerden olanlar kendilerini, bir/benzer/aynı olarak algılamaktan kaynaklanan bir güvenlik dairesi içerisinde görürler. Ayrıca, dini, etnik, ırki, mesleki vb. aidiyet bağları da kentsel ortamlarda insanları bir araya getiren, yakınlaştıran, himaye edici bir fonksiyon icra eder.

Hemşehricilik ve hemşehri gruplaşmalarının ortaya çıkmasında, kentin ve kentleşme sürecinin niteliği önemli role sahiptir. Kentlerdeki

heterojenlik, farklılık/yabancılık hissiyatı, rasyonel ve çıkara dayalı ilişkiler, endüstriyel/bürokratik çalışma düzeni, iktisadi farklılaşma ya da dengesizlikler, değişik sosyal gruplaşma süreçleri vs. bunda önemli pay sahibidir. Kent yapılarının alt üst olması, artan sosyal mobilizasyonlar, Türk kentlerindeki yeni örgütlenme ve sivil inisiyatif yapılarının gelişmesini sonuçlamıştır. Bu örgütler/yapılar sayesinde, farklı sosyal kesimler varlıklarını hissettirme, çıkarlarını koruma imkânı bulabilmişlerdir. Bundan dolayıdır ki büyük şehirler tez zamanda sayısız hemşehri dernekleriyle dolmaya başlamış, farklı ilden, ilçeden, köyden, kasabadan gelenler, geldikleri yerin adlarını, kurdukları dernekler, vakıflar, lokaller ve kahvehanelere vermek suretiyle kökene dayalı ilişkiler/kurumlar tesis etmişlerdir. Hemşehri dernekleri, doğal olarak, yer, toprak, aşiret, klan, din, dil, etnik ve mezhepsel bağları yeniden üretici, kentte, köyü/kasabayı yeniden yaşamaya ivme kazandırıcı yanlarıyla kentleşme sürecinde önemli işlevler görürler.

Kuşkusuz yeni kentli için, kente daha önce gelmiş hemşehri grupları, onun ilk bağlantı kuracağı çevreyi oluşturur. Kente daha önce gelenler, daha sonrakiler üzerinde özendirici, teşvik edici bir etkide bulunur. Daha önce kente giden akrabalar, köylüler, eş-dost çevresi, başlangıçta yeni kentlinin büyük şehirdeki ilk bağlantı kuracağı aracı kümeyi teşkil eder. Yeni kentlinin kentleşme sürecinde ilk referans noktası söz konusu bu hemşehri gruplarıdır. Bu açıdan hemşehricilik ve hemşehri grupları, Türkiye kentleşmesinde tıpkı gecekondular, tefecilik, kahvehane, işportacılık vs. gibi bir *ara/tampon* kurum işlevi görür.³

Yeni kentli gruplar, hemşehri dernekleri yoluyla enformel yakınlıklar kurar, sosyal dayanışma içine girer, arzuladıkları sosyal destek ve himayeyi bulmuş olurlar. İhtiyaç duydukları aidiyet, güven, bağlılık, paylaşma vb. diğergam değerler üzerinden kente tutunmanın mümkün bir yolunu bulurlar. Hatta hemşehri dernekleri/ağları, Türkiye kentleşmesinde birer siyasal örgüt, siyasal karar alma sürecine nüfuz edebilen, dahası birer baskı grubu olarak da görülür. Ayça Kurtoğlu'nun (2004) Keçiören'de yaptığı bir araştırmada bu derneklerin hemşehri gruplarının

3 Kentleşme sürecinde tampon kurumlar ve işlevleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kiray, 2000; Kiray, 1998

çıkar ve beklentileri doğrultusunda aynı kırsal/bölgesel backgrounda sahip partilere, liderlere destek verdikleri, kendi hemşehrileri etrafında organize oldukları, siyasal faaliyetlere katıldıkları görülmüştür. Yine İstanbul'daki yerel ve merkezi seçimlerde İstanbul'un kentsel haritası üzerinde göçmen grupların kendilerinden olan birini seçme yönünde bir eğilim sergiledikleri ve siyasal haritanın şekillenmesine göçün, göçmenliğin ve göçmen grupların/örgütlerin büyük tesir yaptığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Yeni kentliler, hemşehri örgütleri sayesinde, geldikleri yörenin hissiyatını yeniden üreterek, özgün yanlarını, dillerini, şarkılarını, adabı muasheret kaidelerini, yardımlaşmacı, dayanışmacı değerlerini örgütlü bir bağlam içinde sürdürürler. Buralar aynı zamanda hemşehri gruplarını büyük kentin sosyal kontrolden uzak anonim kolektivitesi içinde yitip gitmekten kurtarır, sapıcı ya da illegaliteye sürüklenmekten alıkoymacı birer denetim mekanizması olarak belirirler. Böylelikle, kırsal kamu, kentin savurguları karşısında yitip gitmekten korunmuş olur, şehrin örseleyen, sarsan, ayartan iklimi karşısında, kişiyi kendine getirici, ayağını yere basıcı, ait olduğu toprağı, havayı, ruhu ona hissettirici bir farkındalık hissi aşırlarlar.

Türkiye kentlerinde hemşehri örgütlerinin yaygınlığından da anlaşılacağı üzere (bkz. Kurtoğlu, 2004; Tekşen, 2003), bu kurumlar, üyelerine/müdavimlerine ihtiyaç hissettikleri aidiyet, kimlik ve dayanışma, yüzyüze, samimi, duygusal ilişkiler sunabiliyor, kente tutunma, kentin zorlukları ve engellerine daha bir katlanabilme gücü ve motivasyonu vermek suretiyle, kent yaşamının basıncını azaltıcı bir fonksiyon icra ediyorlar. Yeni kentlilerin bu derneklerden aldıkları tatmin ve memnuniyet derecesi, kentleri hemşehri dernekleriyle dolduruyor, kentte kaybolan güven ve itimat duygusu, doğal olarak kır kökenli insanları, kendilerine benzeyen, kendileri gibi olan insanlarla biraraya getiriyor, içinde buldukları, yabancı dünyaya karşı koyabilecekleri bir limana kavuşturuyor.

Ne var ki, hemşehri dernekleri, kent ortamında kimi pozitif işlevler görüyorlarsa da, kentin ve kent ilişkilerinin enformel ve hukuk dışına çıkmasında da önemli pay sahibidirler. Zira bu ve benzeri dernekler, aynı

zamanda, kentin içinde kente yabancı hatta kente düşman kültürel duvarların inşasına yol açtığı, kent kültürüne kırsal yamalar eklemek suretiyle kentin yerleşik düzeni ve işleyiş sistematüğini bozacak ilişki konseptlerinin önünü açtığı da bir gerçektir.

Bir başka ifade ile bu durum, kentteki rasyonel ilişki süreçlerini ketleyici, normdışı tavırları güçlendirici, sözgelimi, kayırmacılık, patronajlık gibi illegaliteye kapı aralayıcı yeni eşitsizlik süreçlerinin kentte kök salmasına yol açmaktadır. Dahası kentle bütünleşmede engel teşkil edecek içe kapalı, korumacı ilişki yapıları ortaya çıkarmaktadır. Hemşehricilik, geleneksel, kırsal, bölgesel değer ve hissiyat üzerinden solidarist bir maksata içkinlik taşıdığından, kentteki diğer örgüt ve ilişki ağlarıyla bütünleşmeyi aksatıcı, onlardan kopuşu hızlandırıcı menfi bir işlev gördüğü dikkatlerden kaçmaz.

Hiç kuşkusuz bu süreçte, kentteki normatif düzen bundan etkilenir; rasyonel, hukuki ölçüler geri çekilir, disorganize yaşam biçimi yaygınlaşır. Bu, doğal olarak, düzensiz/ölçsüz kültürel örüntülerin kenti boğmasına, kente hakim olmasına neden olur. Dolayısıyla, hemşehricilik ağları, bir yandan kentte enformel kanallardan kök salmanın imkanlarını sunarken diğer yandan göçmenlerin kentin formel, rasyonel ilişki düzeneklerinden dışlanması, kente entegrasyonu ketleyici bir fonksiyon icra etmiş olurlar.

İlksel Bağların Geri Gelişi: Kentsel Vandalizm ve Mafiyöz Oluşumlar

80 sonrası Doğu'dan, Güneydoğu'dan büyük şehirlere yönelen göç, beraberinde kente yeni bir sosyo-kültürel yüzey de kazandırdı. Kent, eskiye oranla daha bir ataerkil, klanik, diasporik, etnik ve dini sekter ilişki ağlarıyla tanıştı. Yeni gelenler kendi gettolarını inşa etmekte zorlanmadılar hatta kentin idari coğrafyası bunu bir ölçüde zorunlu kıldı, kolaylaştırdı. Kentin kıyısında yaşamak mecburiyetinde kalanlar, kırsal arketiplerini kentte dolaşıma çıkarmak suretiyle, kentin özgürlük kokan havasında kırsalın bağlayıcı, o ölçüde de inatçı kendiliğindenliğini muhafaza edici bir kültürel zemin inşasına yöneldiler.

Böylelikle, bölgesel, ırki/etnik göç ile birlikte, büyük şehirlere, ataerkil zihniyet, klan türü asabiye duygusu da göç etmiş oldu, buralarda kendine özgü ilişki bağlamları inşa ederek varlığını hissettirmeye başladı. Büyük şehirlerde, tıpkı kırsal/gelenekçi yapılarda olduğu gibi, aşiretçilik, mezhepçilik, bölgecilik, klancılık, dil ve dini aşırılıklar kendilerine özgü grupsal/cemaatsel yapılar inşa ederek, klan asabiyesini yeniden üreterek var olmaya çalıştılar. Bunlar *kendi ötekilerini* de dışlayarak, kendilerine benzeyen ya da kendilerinden olanla bütünleşerek, aynı çatı altında örgütlenerek, aynı mahallerde bir araya gelerek kimliklerini bütünlüklü olarak yeniden kurabilecekleri sosyo-kültürel aidiyet öbeklerine var güçleriyle sarıldılar (bkz. Narlı, 2002). Getto olarak tabir edilen görece dışa kapalı ve kendi özgünlüklerini sürdürmelerine olanak tanıyan kapalı grupsal yapılar içinde bir yandan kentsoylu yapılara karşı kendilerini koruma, güvene alma yoluna gittiler, bir yandan da kente karşı agresif, karşı koyucu bir protest dili yeniden ürettiler.

Kentin söz konusu bu uç/kenar bölgelerinde, yaşamlarını biteviye bir mücadele içinde geçirmek durumunda kalanlar, aynı zamanda kentin kaybedenlerini, dışarıda kalanlarını, dezavantajlı ve tehlikeli sınıflarını teşkil ederler. Özellikle, genç erkekler, iş, eğitim ve iyi yaşam koşullarından yoksun olmanın ezikliği içinde patlamaya hazır bir bekleyiştedirler. İşsizlik, sosyal güvenceden yoksunluk, düşüş gösteren sosyal dayanışma ağları ve kentlerde giderek artan tüketim çılgınlığı, insanların hayata tutunma çabalarını sorunsallaştırarak, hoşnutsuz, sabırsız, agresif ve her tür umut ışığına dört elle sarılabilecek bir haleti ruhiye içine girmelerine neden olmakta. Kimi ırki, etnik, dini, bölgesel ortak bağlılıklarla kahvehane muhitlerinde, gecekondu hanelerde, işçi pazarlarında biraraya gelir, ortak yanlarına kimi zaman ateş püskürür, kimi zaman bu ortaklığa olan tanıklığın kendilerini rahatlattığı, yoksunluğun, dışarıda kalmışlığın sadece kendileriyle sınırlı olmadığını farketmenin psikolojisiyle hayata tutunacakları bir dal bulmuş olurlar. Bu durum onları, hemşehrisine, kendisine benzeyene daha bir sıkı sarılmaya iter, biz ve onlar ayrımını büyütebilecekleri klan türü bağlılık zemini üzerinden bakmaya yöneltir. Buradakilerin, kentin öteki kesimleriyle ilişkileri, diyalogları da hemen hemen yok gibidir. Zengin, eğitimli, seçkin

kentlilerin dünyasına ya hiç giremezler ya da kapıcı, temizlikçi, bekçi, şoför vb. hizmetler görerek, dengesiz bir ilişki kurarlar. Çoğu, kentin lüks merkezi yerlerini (örn.Taksim'ini, Moda'sını, Etiler'ini, İstiklal Caddesi'ni) aşinalık kesbedecek ölçüde tanıyamamıştır. Bu durum, kente eklenebilmek için gerekli bir ön şart olan, yaşadığı kenti tanıma, ona katılma, kenti kanıksama ve sevmeye önceliğine sahip olmadıklarını da gösterir. Gettolara hapsolmuş göç insanları tabii ki, kentin içindeki *yabancılar, düşman gruplar, saldırıya hazır öfkeli kalabalıklar* olarak kenti her an tehdit etmeye hazır bir kitle olarak algılanmaktan kurtulamazlar. Kent, bu sayede, kendi içinde dışarıklı, yabancı, o ölçüde gerilimli yaşam süreçleri üzerinde güvenlikten yoksun, terör ve korkunun hakim olduğu bir kimliğe hapsolür. Özellikle de suç, şiddet, mafya türü organize suç örgütleri, kapkaççılık, hırsızlık ve gasp olayları, soygunlar, intiharlar ve ilkokullara kadar varan çocuk/genç gangsterlerin eylemleri, uyuşturucu ve alkol bağımlılığının artması ve bunların kente saldıkları korku ve gerginlik, gerçekte, kentlerin sosyo-ekonomik ve kültürel bünyelerinin parçalanmışlığından, ayrıksı ve düşman ötekiliğın radikalleşmesinden, insanları birarada tutan sosyal bağların kopmuşluğundan ve her tür ilişkinin insani boyuttan sıyrılarak rasyonel, *hesapkitaplı* hale gelmiş olmasından büyük ölçüde beslenir. Kentin tinsel ve normatif çatısı çöktükçe, sosyal travmaların, psikolojik fay kırıklarının, adli ve polisyeye vakalarının sayısı da bir o kadar artma temayülü gösterir.

Özellikle de, İstanbul'un göçle/zorunlu göçle büyüyen semtlerinde öfkeli, nefret yüklü, hoşnutsuz, tatminsiz, yaşadıkları yoksunlukları kente yüksek maliyetle ödetmek isteyen bir sınıfaltı giderek kendisini hissettiriyor. Suç, şiddet, kapkaççılık, araba kundaklama, mafiyöz⁴ iliş-

4 Mafios kelimesi, mafyayla ilgili, mafya tipi örgütlenmelere eğilimle ve mafyadan kaynaklanan anlamlar içermektedir (Çulcu, 1998:66). Mafios toplum yapısı ise, mafya tipi oluşumlar için elverişi koşulların olduğu bu tür örgütlenmelere girebilecek özelliklere sahip kişilerin bulunduğu, bu kişilerin mafya tipi yapılanmalara rahat şekilde girebildiği ve mafya örgüt ve faaliyetlerinden yaygın bir şekilde söz edildiği ve bu tür yapılanmaların artık olağan görüldüğü, benimsendiği bir toplum yapıdır. Mafios toplum yapısında toplum, sahip olduğu sosyal yapı, etik yargı ve değerler, örgütler, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yapılanma gibi önemli unsurlar itibariyle bu tür şahısların ve örgütlenmelerin ortaya çıkmasına, gelişmesine ve önemli bir güç haline gelmesine müsaittir (Beşe, 2002:161; Geleri, 2013:169)

kiler içine giren ya da girmeye aday bir potansiyelin varlığı, kentsel yaşam için büyük bir tehdit oluşturuyor. Bu durum hem kent için hem de söz konusu göçmen gruplar için bir tehlikenin varlığını koruduğu anlamına geliyor. Zira, göçmenler için de, göç; travma, melankoli, güvensizlik ve gelecek tarihinin olmaması anlamına geliyor. Çünkü göç, hem de başarısız bir göç hikâyesi, çoğu göçmen için hayatın altüst olması, ümitsizlik, hınç ve öfke demektir. Zira bu kesimler giderek yoksullaşıyor, kalabalık haneler haline geliyor, hünersiz yetişkinler ve işsizlik kronikleşiyor. Bu badireden çıkmak için yeni yollar, seçenekler aramalarına rağmen, çoğu zaman buldukları seçenekler, enformel, kuraldışı, normal ölçülerin dışına taşan cinsten oluyor.

Bundan dolayıdır ki göç alan, birer göç kenti olan İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır ve Gaziantep başta olmak üzere tüm büyük şehirlerde, yönetsel ve sosyal düzen hukuki ve formel çizgisini koruyamıyor, kırsal kesimden gelen ilksel bağlar yani klan türü bağlılık konseptleri kendine serbest bir alan açıyor, ataerkillik, kabadayılık, ağalık/şeyhlik otoritesi bir şekilde iktisadi ve sosyal ilişkileri şekillendirmeye başlıyor. Özellikle trafikte karşılaşılan sabırsız, tahammülsüz, hemen şiddete başvuran magandalara dair görüntüler, insan hayatını hiçe sayan sürücülerin sorumsuz halleri, yaşanan kuraldışılığı olanca ağırlığı ile ortaya koyuyor. Hukukun yerine enformel değer ve ölçülerin geçmesi, kent yaşamında kaos ve güvenceden yoksun sağlıklı bir sosyal sürecin ortaya çıkmasına yol açıyor.

Kültürel Şizofreni: Kentin Kültürel Yüzeyinde Yarılma

Kentsel mekandaki derin yarılma ve buna bağlı olarak artan enformel pratikler, doğal olarak normatif çöküşü hızlandırıcı bir tesire sahiptir. Bu süreçte artan ve giderek kökleşen sorunlar; örneğin emek-iş piyasasındaki daralma, eşitsizlik, gelir yetersizliği, barınma sorunları, uyum-entegrasyon sorunları, suç/şiddet vakaları, intihar, alkolizm, uyuşturucu/madde kullanma, çete ve mafiyöz ilişkiler, organize suç yapıları, gelecek endişesi, stres ve yalnızlık duygusu, kentsel çevre kalitesinin düşüklüğü, kentsel ruh sağlığı bozulması, kişilik/karakter yapılarındaki

erozyon vs. doğal olarak kent ilişkilerindeki dekadansın boyutlarını ele verir. Bu durum aynı zamanda, çöküş emareleri gösteren kentsel dokunun, kent ilişkilerine kaotik bir kültürel yüzey kazandırdığı gerçeğine de işaret eder.

Kente hakim olan bu hava, kentin her yanına nüfuz eden şizofrenik hal, kent ilişkilerini büsbütün etkisi altına alır (bkz. Marzuk, 1996). Kentte, yersizlik duygusu, aidiyet krizi, hiçlik ve anlamsızlık duyguları, güven kaybı, özgürlük yitimi, ahlaki ve kültürel kopuş, zihinsel yarıлма/ bölünme vs. belirgin hale gelir. Bu durum, bizi şizofrenik kent olgusuyla yüzleştirir. Söz konusu kentsel ortam, kentlilerin sınır deneyimler yaşamalarını, legal/illegal, formel/enformel, ahlaki/ahlaki olmayan sınırında ciddi gelgitler yaşamalarını, kontrol dışı vaziyet alışlar içine girmelerini de tetikler. Kentin aşırı büyümesi, anonim havası ve kozmopolite-sinin yükselişe geçmesi, doğal olarak, kentli yurttaşların yere/zamana ait farkındalıklarının çökmesine, köksüzlük duyguları, bugünü ve geleceği kavrama ve inşa etmede yetersizlikler göstermelerine neden olur.

Dolayısıyla kırsal göç ve çarpık kentleşme koşulları, beraberinde med-cezir yaşamları hızlandırır, yeni sorunlar, yeni çatışma alanları meydana getirir. Kentlerin göçle dengelerinin bozulması, ileri derecede nüfus birikmesi, doğal olarak istihdam, konut, eğitim, sağlık, tüketim vb. ihtiyaçlarda artışların olması ve bu ihtiyaçların karşılanmasındaki sıkıntılar, insanların kentte ayakta kalma adına farklı seçenekler peşinde koşmalarına, kimi zaman enformel yolları denemelerine, illegalliteye sapıcı tavırlar içine girmelerine neden olur. Bu süreçte, ruhi ve sosyal gerilimler, şiddet, intihar, protesto gösterileri, gecekondu hareketleri, mafiyöz ilişkiler vb. disorganize yaşam kültürü kökleşme zemini bulur. Bu durum aynı zamanda, kentleri gerilim yüklü ve tekinsiz/ tehlikeli bir kimlikle anılmaya iter, belirli muhitler, gecekondu semtleri adeta uzak durulan, kimselerin girmeye cesaret edemediği, suç ve suçlu yatağı görüntüsüne hapsolurlar. Göçle gelenler, kültürel ve sosyal aidiyet miraslarını daha fazla taşıyamayıp, kentsel değerlerle derin bir çatışma içine girerler.

Büyük kentlerin eşitsiz güç ilişkilerine, rekabetçi ve sömürü ilişkilerine boyun eğmeleri, doğal olarak ekonomik ve kültürel açıdan bölünmelerine, bütünlüklü yapılarını kaybetmelerine, parçalı, atomik ve tezat kentselliklerin patlama yapmasına neden olur (bkz. Bıçkı, 2006). Böylelikle kent içinde birbirinden farklı mekânsal ve kültürel yaşam alanları ortaya çıkar,örneğin,çöküntü alanları, gecekondu, mekânsal damgalanmaya uğramış (ırki, etnik, dini vs.) kesimler, itibarlı yaşam alanları, uydu yerleşmeler, soylulaştırılmış mahaller vs. kentin kültürel yüzeyini heterojen kılar, kentsel kültürel polarizasyonları provake ederek, kentlerin bütünlüklü ve tutarlı kimliklerini yapıbozuma uğratar. Bu durum, doğal olarak, kentte yaşayanlar arasında paylaşılan ortak yaşama desenlerinin kaybına, asgari kentsel aidiyetlerin kökleşmeden uçuşup yok olmasına sebebiyet verir.⁵ Neticede, kentsel karmaşa ve kaosu tetikleyen, gerilim sığasını artırıcı yönleriyle kentlerin bütünlüklü yapıları ayrışır, kentsel gerilim patlamaları için elverişli bir ortam yaratılmış olur. Ayrıca, kentteki sınıfsal yarılma, kültürel bölünme ve yaşam tarzlarındaki heterojenite zamanla radikalleşerek, çatışmacı ve düzensiz ilişkiler kentin kültürel yüzeyini esir alır, kent ilişkileri böylelikle, biçimsiz ve kurlsız bir noktaya çekilmiş olur.

Nitekim Cevdet Yılmaz, İzmir’de bir gecekondu mahallesi olan Yeşilçam’da yaptığı bir araştırmada, kentsel yoksulluğa paralel şekilde enformel ve illegal bir yaşam algısının ve kültürünün köksaldığı, kurlsızlığa ve şiddet/suç türü eylemlere açık bir enformel zeminin filizlendiğine işaret eder (2008:230). Aslında, enformel olana dönük ilginin altında kentin bir parçası olamamış olmak ve kentle bütünleşememenin büyük payı var. Bireyin kendisini kenarda/marjinde hissetmesi, hayata, iş piyasasına, yönetsel süreçlere formel yollardan katılamaması, onlarda basıncı giderek artan özlemlere ve öykündükleri sosyal pozisyonlara

5 Şu da bir gerçektir ki, İstanbul’a göç edenler, entegre olmak yerine İstanbul’un kültürel yüzeyini/haritasını çoğulcu ve çok merkezli hale getiriyorlar (Geniş bilgi için bkz.Keyder, 2000; Çavdar-Tan, 2013; Öncü-Weyland, 2005). Yeme içme, eğlenme, adabı-muaşeret kuralları, gündelik hayat, vs. itibarıyla gelinen yörenin kültürel devamlılığını bu yeni mekânda sürdürmek suretiyle, kente yeni eklektik unsurlar, farklı ve kozmopoliten bir kültürel yüzey kazandırmış oluyorlar.

enformel yollara saparak ulaşma düşüncesinin baskın çıkmasına yol açıyor. Öyleki en asgari ihtiyaçlar kaleminden olan geçim sağlama, elektrik, su, barınma, ısınma vb. gereksinimler dahi enformel kanallar kullanılarak yerine getiriliyor.

Dolayısıyla kentsel dengelerin bozulması ve yoksulluğun derinleşmesini sağlayan süreçlerin yaşanması, doğal olarak enformele yönelmeye cazip hale getiriyor, kuraldışılığı besleyen sapıcı eylemler yaygınlaşmaya başlıyor (bkz. Smith-Jarjoura, 1988). Bu durum kendisini hemen her yaşam dünyasında şu ya da bu şekilde gösteriyor. Aile ilişkilerinde, ticari faaliyetlerde, sosyal/bireysel ilişkilerde, kent yönetiminde vs. bunu kolayca görmek mümkündür. Buna ilave olarak, kent içindeki ötekilik formları, bir başka deyişle etnik ve ırki ayrışmalar, yoksullar, evsizler, mekânsal ayrıma uğramışlar, politik ve dini ayrıma tabi tutulanlar, kabul görmeyen alt kültür grupları vs. kentsel kültürü büsbütün farklılaştırıyor, birbirinden değişik değer ve normların birbirlerini nötrlediği, gri bir yaşam alanı vücuda getiriyorlar. Bu yaşam alanı, bir yandan kentin heterojenitesini artırırken, diğer yandan, kontrol edilemeyen davranışsal sapmalar, örneğin, alkoliklik, kumarbazlık, uyuşturucu/madde bağımlılığı, aile içi şiddet, tiner/bali kullanma, sokak serseriliği, maçoluk/magandalık, fuhuş ve ahlaki zaafiyet temsilleri vb. kuralagelmez davranış kalıplarını yaygınlaştırma etkisi de yaratıyor.

Öz itibarıyla, düzensiz kentleşme deneyimi beraberinde çarpık sosyal ilişki ağları oluşturuyor, kentteki istikrarsız hava, kent ilişkilerini büsbütün tesiri altına alıyor (bkz. Roh-Choo, 2008). Bu ortamda, insani ilişki süreçleri ters yüz oluyor, örneğin, haksız kazanç ve mülk edinme, mafiyöz ilişki ağları yaygınlaşıyor, hırsızlık/gasp ve soygun düzeni iyice yerleşiyor. Yasalara saygılı kentliler marjinalleşiyor, geleneksel orta sınıflar ve onların kültürleri eriyip buharlaşıyor. Yasadışılığın normalize olması, toplumsal yapıyı hatalı standartlarda yeniden üretme sorunuyla karşı karşıya getiriyor, kentler böylelikle şiddete esir, karmaşa ve düzensizliğin egemen olduğu bir yapıya sürüklenmiş oluyorlar.

Kentin Dizorganizasyonu ve Kriminalitenin Yükselişi

Hızlı ve yoğun göçlerden dolayı pek çok araştırmacı, kentleşme ile normatif yapının büyük yara aldığı, şiddet ve suç oranlarında artışa sebebiyet verdiği hususunda hemfikirdirler (bkz. Moser-Holland, 1997; Bayat, 2006; Erdoğan, 2002; İçli, 2002; Erder, 1997; Sampson, 1986). Kentin hacim ve yoğunluk itibariyle büyümesi, karmaşıklaşması, sosyal denetimi güçleştirdiğinden yasal ölçüler sarsılır, polisiye tedbirler yetersiz kalır ya da caydırıcılıklarını yitirirler. Özellikle de, hızlı değişim, aykırı tutumların çoğalması, değer ve ahlaki göreliliğin yaygınlaşması, toplumsal denetimin zayıflaması, çıkar ilişkilerinin önplana geçmesi, yabancılık ve aidiyet parçalanması vb. stabilite olmayan durumlar, suçluluğu artırmada, örgütlü suçları yaygınlaştırmada doğrudan bir etkiye sahiptirler.

Türkiye’de kentlerin doğal, spontane bir süreçle yapılaşmamış olmaları, dışsal dinamiklerle bünyelerinin olabildiğine karmaşıklaşması, doğal olarak kentsel dokuya ters, tezat ilişki kalıplarının vücut bulmasına, yasal ve sağlıklı olmayan, kurala gelmez enformel pratiklerin kentsel yüzeyi aşındırmasına ivme kazandırır.

Bu durum, genel planda anomik bir durum ortaya çıkarmakta, toplumsal normlara bağlılıkta zayıflama, kuralların, teamüllerin, adab-ı muşeret kanunlarının bağlayıcılıklarını yitirmesi vs. bir kargaşa havası yaratmış olur (bkz. Bayhan, 1997). Sosyal denetim ağları güçten düştükçe, yasadışına çıkmak, makuliyet sınırlarını zorlamak baskın bir hal alır, illegalite duygusu yaygınlaşır, kriminal tavırlarda yükselme baş gösterir.

Resmi istatistiklere de yansıdığı üzere (bkz. TÜİK, 2003; Yılmaz, Ergun, 2006), kentle bütünleşmesi zayıf kesimlerde, kentin kenar ya da varoşlarında, kent kültüründen izole bir şekilde yaşayan kesimlerde kriminaliteye açıklık oranı artar. Kente eklemlenmemiş, enformel, kayıtdışı ve resmi standartlardan uzakta kalanlar, doğal olarak, kent ekonomisinden ya hiç pay alamamakta, ya da asgari hayatta kalma imkanı bulabilmektedirler. Bu kesimin yolu, diğerlerine oranla suç ile daha sık kesişir, polis ve adliye kayıtlarında oransal görünürlükleri daha bir yüksek çıkar.⁶

6 Büyük kentlerde suç işleyenlerin büyük çoğunluğunu kırsal kesimde doğup sonradan şehre göç etmiş kişiler oluşturuyor. Polis ve adliye kayıtlarında, göçün savurduğu, hırpaladığı kesimin görünürlüğü bir hayli fazladır (Bkz. EGM, 2006).

Sosyal bilimciler, bunun temelinde göçle gelenlerin kentin yerleşik legal düzenine adapte olmakta zorlanmaları ve ayakta kalabilmek için illegaliteyi bir çıkış yolu olarak gördüklerini belirtirler (bkz. Moser, Mcllwane, 2000; Cullen-Agnew, 2006; Brinker-Klas, 1976; Gölbaşı, 2008). Kuşkusuz, göç olgusu, yeni gelenler için uyum ve entegrasyon sorunları doğuruyor, uyum/entegrasyon imkanlarını kaybettikçe kentin sosyo/kültürel değer ölçülerine karşı ilgisiz ve lakaytlıkları artıyor, özellikle çocuk ve gençlerin sosyalleşme süreçleri bundan zarar görüyor. Zira, enformel ya da illegal tutumlara tanıklıkları arttıkça, zaman içinde onları kanıksama hatta meşru görmeleri kolaylaşıyor. Ayrıca, kentlerde sosyal denetimin zayıflaması ve dayanışmacı/korumacı bağların çözülmesi, disorganize yaşam kültürünü yaygınlaştırmaya neden oluyor. Böylelikle metropollerde, suç ve şiddet olayları yükselişe geçiyor, kentler, asayıştan uzak, tehlikeli mahallere dönüşüyorlar.

Özellikle de gecekondular ya da varoş bölgelerinde güvenlik algısı giderek problematize hale geliyor, buralar tekinsiz, asayıştan uzak mekânlar olarak algılanmaya başlanıyor. Türkiye gecekondularında devasa boyutlara varan sosyal problemler de (yoksulluk, işsizlik, gelecek kaygısı, depresif tutumlar vs.) bu mahallerdeki nüfusun yaşadıkları hayatın zorluklarını aşma umut ve iradelerini giderek zayıflatıyor. Zayıflayan dayanışma bağları ve değersel erozyon da, buraların gelecekte toplumsal suç ve şiddetin patlama yapacağı tehlikeli mahaller olarak anılmalarına neden olur. Hatta kentlerde artan bireysel şiddet, kitlesel isyan, terör ve sokak hareketleri, gelecekte ne tür bir kent dokusuyla karşılaşacağımızın bir ön habercisi gibidirler. Daha şimdiden göç ve yoksulluk eksenli sosyal/politik gerilim hattında yaşananlar, öfke ve şiddetin kültürel bir pratik olarak gündelik hayatın dilini dönüştürdüğü ve yeniden inşa ettiği gerçeğiyle bizleri yüzleştiriyor. Bu şiddet, Bayat'ın (2006) tabiriyle *sessiz tecavüz*, enformalitenin, kaçak ve illegal tutumların yükselişi ile kendisini gösteriyor. Kamu arazisini işgal etmek, kaçak inşaat yapmak, caddeleri işporta amaçlı kullanmak, kaçak elektrik, su kullanmak vs. belki de illegalite duygusunun içselleştirildiği, olağan bir kültürel pratiğe dönüştüğünün göstergeleri olsa gerek. Kuşkusuz zaman içinde, bu duygular dallanıp budaklanarak, meşrulaştırıcı değer yargılarınca desteklenerek olağan bir eyleme dönüşürler. Dahası toplumsal değer yargıları

ya da pragmatik muhayyile de, kente gelmiş, üzerini örtecek barınağı olmayan, yaşama tutunma mecburiyetinde olana karşı *mubah kültürünü* devreye sokmada önemli bir esneklik tanır. Bu yüzden, arazi işgal eden, kaçak bina yapan göçmen, bir anda, mağdur olarak addedilir, bu yüzden kent hukukuna ters de olsa destek çıkma, göz yumma, gözetleme gibi himayeci tutumlarla da taltif edilirler.

Kent madunlarının sayısındaki artış, kentteki eşitsiz güç ilişkilerinin baskınlığına işaret ettiği gibi, kentsel suç, şiddet potansiyelinin varlığı hususunda da yeterince yol gösterici olmaktadır (Patterson, 1991).⁷ Zira kent yoksulları, imkân ve fırsatlara erişimi sınırlı, mevcut konumlarını aşma/iyileştirme beklentisi içinde olan, tatminsiz bir kesimi oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile bu kesimin ayakta kalma, insanca yaşama arzusuna erişimi, bazen normatif düzenin kurallarını esnetmeye, onu ihlal etmeye dönük bir psikolojik kırılma hattında yer almalarını, ara ve gri yollara sapma olasılıklarını artırmaktadır.

Kentlerde farklı dinamiklerden hareketle ortaya çıkan sosyal sermaye unsurlarındaki zayıflama da kentsel suç-şiddet olayları üzerinde menfi bir tesir meydana getirir. Büyük kentlerdeki insan ilişkileri, komşuluk, akrabalık, arkadaşlık konseptlerinin iğreti ve soğuk bir nitelik taşıması, güven, emniyet ve sadakat duygularının aşınmış olması, istikrarlı/kararlı ilişki biçimlerinin çözülmesi, gelipgeçicilik, değişkenlik ve bir yere ait olmamaya dayalı duyguların baskın hale gelmesi, ister istemez istikrarlı sosyal ilişkileri tehdit ediyor, sosyal çözülmeyi hızlandırıyor. Bu durum, doğal olarak, gayri resmi ilişki kalıpları içine girmeye, organize suç örgütlerine katılmaya elverişli bir ortam yaratıyor. Bu yüzden, kentsel ortamlarda özellikle aile, akrabalık ve yurttaşlık temelli denetim aygıtlarının bireyin kontroldışı eylemler içine girmelerini önleyecek şekilde işlevsel hale getirilmesinde yarar var. Zira denetim

7 Tarih boyunca şiddet/suç davranışı ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmüştür. Pek çok araştırma da, yoksullukla suç/şiddet arasında yakın bir ilişkiye işaret etmişlerdir (bkz. Jütte, 2011; Beaudoin, 2017). Ancak, yoksulluk deneyimi ya da yoksulluk kültüründe şiddet davranışı riski yüksek olmakla birlikte, her halükarda yoksullukla şiddet/suç arasında doğrudan bir korelasyon kurulamamaktadır. Yoksulluğun suça yol vermesi, aynı zamanda toplumda bir dizi başka etkenin ve bazı kuraldışı ilişki ağlarının varlığına ya da bunların etken bir durumda olmasına da bağlıdır.

eksikliği, olumsuz bireysel kendilik temsillerine elverişli bir alan açıyor, bu da suç ve sapkınlığa varan bir kriminal kültürün yerleşmesine yaramaktadır denebilir.

Sonuç

Bilindiği üzere kentleşme süreci, hızlı ve köklü bir değişim sürecini kapsar. Bu sayede, bir takım iktisadi ve sosyal dengeler yerinden olur, yeni ve karmaşık sorunlar ortaya çıkar. Türkiye’de özellikle de göçün tetiklediği hızlı kentleşme sürecinde yeni ve yakıcı sorun alanlarının ortaya çıktığı bir gerçektir. Kentleri saran gecekondulaşma, işsizlik, gelir dengesizliği, kamusal hizmetlerde aksamalar, yoksulluk, kentsel karmaşa, kentsel suç ve şiddet gösterimleri vs. kentlerin tanımlayıcı özelliği olup çıkar. Özellikle de, kentlerde boy veren yoksulluk, kentli imkânlardan, fırsatlardan yararlanamayan marjindekilerin, dışarıdakilerin hoşnutsuzluklarını radikalleştirerek, gerilimli sınıfların oluşmasına zemin hazırlar. Metropol şehirlere doğru yönelen göç ve nüfus patlamalarına bağlı olarak, kentlere entegre olamayan alt sınıftan insanların, kentsoylu yapılaraya karşı yükselttikleri tepkiler, maddi zenginliğe dönük artan kuraldışı saldırılar, buraların tehlikeli mahaller, çöküntü alanları ve her türlü illegalitenin filiz verdiği yerler olarak anılmalarına neden olur.

Bu süreç, doğal olarak, kentlerde enformelin sığasını genişletir, legal ve meşru sosyal yaşam kültürünün irtifa kaybetmesine neden olur. Kentsel dengelerin sarsılması, buna eşlik eden anomik hal, kent ilişkilerinin tamamına yansıyan bir sosyal düzensizlik hali yaratır. Pek çok gelişmekte olan ülke kentlerinde çeşitli saiklerle boy veren kentsel düzensizlik hali ile karşılaşmak olağandır. Türkiye’de özellikle 60’lı yıllardan bu yana başta büyük şehirler olmak üzere yer yer kentsel düzensizlik emareleri ile yüklü görüntülerle karşılaşmıştır. Bugün de özellikle kentlerin kıyı/kenar bölgeleri, göçmenler, sığınmacılar, küresel işçi akışları, yoksullar, evsizler, uyuşturucu müptelaları ve marjinal iş/yaşam kulvarında keskin gel-gitler yaşayanlardan oluşan bir kentsel potansiyelin varlığı gözden kaçmamaktadır. Bu realite, özellikle iktisadi

krizler, bölgesel savaşlar, sosyal çalkantılar ve buna eşlik eden buhranlı dönemlerde, kentsel yaşam için büyük bir tehdit anlamı taşımaktadır.

Kentlerde sosyal düzensizliğin yaygınlık kazanması, hiç kuşkusuz, kentli yaşamı baş etmekte zorlanacağı büyük sorunlarla karşı karşıya getirir. Sözelimi, kuraldışılık, kaçak fiiller, hukuka aykırı eylemler, mahremiyet ihlali, suç korkusu, depresyon, cana ve mala dönük şiddet ve saldırganlıkta artışlara sebebiyet verebilir. Bu aynı zamanda, yerleşik ahlaki değerleri zayıflatıcı, örneğin, saygı, sevgi, paylaşma, fedakârlık, dayanışma, ahlakilik, makuliyet vb. değerleri işlevsizleştirir. Böylelikle kent, yakıcı ve mortial bir sosyal düzensizliğin tam da orta yerinde, yaşamın büyük bedeller ödenerek sürdürüldüğü bir jungle'a hapsedilmiş olur.

Urbanization and Normative Collapse: Social Bases of Informalization and Slide to Illegality

Abstract

Mega cities which enlarge as consequences of changes in city dynamics and migration experience great shocks in respect to not only economical and administrative manner, but also social and cultural value systems manner. As a result, urban culture acquires a chaotic and irregular dimension. Especially problematic urbanization processes produce normative collapse and informal cultural structures which in turn spread to whole of the urban life. As a consequence, illegality and criminal prospects increase. At this article it is aimed to trail normative collapse and trend to informality which are experienced with respect to urbanization in cities of Turkey, and the issue is tried to be examined with a multi dimensional perspective.

Keywords: City, urbanization, normative collapse, social disorder, informalization.

Kaynaklar

- Bayat, Asef, EricDenis (2011), “Varoşlardan kim korkar? Mısırdaki Kent-
sel Değişim ve Politika”, Çev. Tuba Yılmaz, *Birikim Dergisi*, sayı
263 Mart
- Bayhan, Vehbi (1997), “Türkiye’de İç Göçler ve Anomik Kentleşme”, *II.
Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Ankara: T.C.Başbakan-
lık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay
- Beaudoin, Steven M. (2017), *Yoksulluğun Tarihi*, Çev. Tugay Kaban, İs-
tanbul: Dedalus Yayınları
- Beşe, E. (2002) ‘Polis ve Organize Suç: Kapsam ve Genel Nitelikler’, *Tür-
kiye’de Devlet, Toplum ve Polis*, Ed.H.H. Çevik ve T. Göksu, An-
kara: Seçkin Yayınları
- Bıçkıcı, Doğan (2006), “Kentsel Yeniden Yapılanma Çerçevesinde Mekân-
sal Yarılma, Kentsel Yoksulluk ve Türkiye”, *Dünden Bugüne Tür-
kiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. M.Zencirkıran, Ankara: Nova Yay.
- Brinker, Paul and Joseph Klas, (1976), *Poverty Manpower and Social Se-
curity*, Texas: Austin Press,
- Cullen, F. T.,&Agnew, R. (2006). *Criminological Theory*. Los Angeles:
Roxbury Publishing
- Çavdar, Ayşe, Pelin Tan (ed) (2013), İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna
Hali, İstanbul: Sel Yayınları
- Çulcu, M. (1998) *Mafia Üzerine Notlar*, I. Baskı, İstanbul: Kastaş Yayınları
- EGM (2006), *Emniyet Genel Müdürlüğü Suç İstatistikleri, 2000-2004*,
<http://www.egm.gov.tr>. 12 Kasım 2006).
- Elliott, Anthony (2016), *Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş*, Ankara: Dipnot
Yayınları
- Erder, Sema (1997), *Kentsel Gerilim*, İst: Um:ag Yay.
- Erdoğan, Necmi (2002), “Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksul-
ların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar” *Yoksulluk Halleri*,

- Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (Ed.N.Erdoğan), İst: Demokrasi Kitaplığı Yay.
- Gans, H. J., (1962), “Urbanism and Suburbanism as a Way of Life”, in A. M. Rose ed. *Human Behaviour and Social Processes*, Houghton Mifflin, Boston, s. 625-648.
- Geleri, AYTEKİN (2013) “Organize Suçlar”, *Suç Sosyolojisi* (Ed. A.Geleri), Eskişehir: Anadolu Üni. Yayınları
- Gölbaşı, Serkan (2008), *Kentleşme ve Suç. (İstanbul’un Kentleşme Süreci ile Suçluluk Arasındaki İlişkinin Kuramsal Değerlendirmesi)*, İstanbul: XII Levha Yayınları
- İçli, Tülin (2002), “Toplumdan Kopuş: Suç ve Şiddet” *Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Sezal, Ankara: Martı Yayınları
- Jütte, Robert (2011), *Erken Modern Avrupa’da Yoksulluk ve Sapkınlık*, Çev.B.K.Sefer, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Keyder, Çağlar (ed) (2000), İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında, Çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları
- Kıray, Mübeccel Belik (1998), *Kentleşme Yazıları*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- Kıray, Mübeccel Belik (2000), *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- Kurtoğlu, Ayça (2004), *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset, Keçiören Örneği*,İst: İletişim Yayınları
- Marzuk, PM (Edt) (1996), “Violence, crime and mental illness-How strong a link?” *Arch Gen Psychiatry*, 53 june, 481-486
- Moser, Caroline, Cathy McIlwane (2000), *Urban Poor Perceptions of Violence and Exclusion in Colombia*, Washington D.C. The World Bank
- Moser, Caroline, Jeremy Holland (1997), *Urban Poverty and Violence in Jamaica*, Washington D.C:World Bank Publications
- Narlı, Nilüfer (2002), “İlksel Bağlar, Hemşehrilik ve Gettolaşma”, <http://www.2.bianet.org/yazar/nilufer-narli>

- Öncü, Ayşe, PetraWeyland (2005), *Mekân, Kültür, İktidar (Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler)* çev. L.Şimşek, N.Uygun, İstanbul: İletişim Yayınları
- Patterson, E.B. (1991) “Poverty, Income Inequality, and Community Crime Rates” *Criminology*, Vol.29 Is(4)
- Roh, S, T.M. Choo (2008), “Looking Inside Zone V: Testing Social Disorganization Theory in Suburban Areas”, *Western Criminology Review*, Vol 9, Is 1
- Sampson, R.J. (1986), “Neighborhood Family Structure and the Risk of Criminal Victimization”, *The Social Ecology of Crime*, Ed. J. Byrne, R. Sampson, New York: Springer-Verlag
- Slattery, Martin (2007), *Sosyolojide Temel Fikirler*, Yay. Haz. Ü.Tatlıcan-G.Demiriz, Bursa: Sentez Yayınları
- Smith, Douglas and G.Roger Jarjoura (1988) “Social Structure and Criminal Victimization”, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 25 (1): 27-52
- Tekşen, Adnan (2003), *Kentleşme Sürecinde (Bir Tampon Mekanizma Olarak) Hemşehrilik, Ankara’daki Malatyalılar Örneği*, Ankara: DPT Yayınları
- TUİK (2003), İstatistik Göstergeler 1923-2002, Ankara: T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları No:2790
- Ünal, Halime (2008), “Yoksul Olmak Suç İşlemek İçin Yeterli Mi?” *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, Der. N.Oktik, İzmir: Yakın Yayınları
- Yılmaz, Ali, Semra Günay Ergün (2006), “Türkiye’de Şehir Asayiş Suçları: Dağılım ve Başlıca Özellikleri” *Milli Eğitim Dergisi*, No: 170 Bahar
- Yılmaz, Cevdet (2008), “Kentsel Yoksulluk: Dayanışma, Güven ve Risk İlişkisinin Dönüşümü” *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* (iç), Ed. Nurgün Oktik, İzmir: Yakın Yayınları